

Ivan Grafenauer

Uvod

Ob raziskovanju slovenskih bajk in pripovedk smo več ko enkrat zadeli na presenetljivo podobnost med takim ljudskim blagom iz Recije, t. j. današnje Gorjanske Švice, Vorarlberga in Tirolskega ter iz današnje Slovenije v nekdanjem južnovzhodnem delu Norika in njega sosesčini. To in ono je morda dediščina iz dobe po naselitvi naših prednikov v novi, zdaj že blizu 1400-letni naši alpski domovini, nekaj pa je gotovo mlajšega, kar se je zaradi podobnih kulturno-gospodarskih razmer ohranilo prav v danes večinoma alemanski, tudi italijanski, nekoliko pa vendar še tudi retoromansko-ladinski nekdanji Reciji in v današnji Sloveniji — nekatero blago celo samo na teh dveh ozemljih.

Zaradi zmanjšane obsega letošnjega letnika SE moremo v njem priobčiti samo polovico gradiva, tri pripovedke, dve bajeslovni in eno kulturnohistorično, na drugo leto pa je bilo treba odložiti tri nadaljnje enakega značaja.

I. Razmejiteni tek — Grenzlauf

V alemanski Reciji — gorati Švici in Vorarlbergu — ter na slovensko-hrvatski meji — ob Gorjancih — se je ohranila v prav značilni obliki prastara napol bajka napol pripovedka o Razmejitvenem teku (Grenzlauf). Važnost švicarskih inačic je omenil že Wilhelm Müller-Bergström v članku »Grenze, Rain, Grenzstein« v HDA III (1930/31)¹ in navedel v njem med literaturo tudi antično-srednjeveške predhodnice in sodobne etnološke sorodnice.² Slovensko-hrvatskih

¹ Handbuch des deutschen Aberglaubens (HDA) III (1930/31), W. Müller-Bergström, Grenze, Rain, Grenzstein, str. 1139: Einen ... sagenhaften Charakter trägt die Schlichtung eines Grenzstreites durch einen Grenzlauf, ein Wettrennen zweier Männer von verschiedenen Ausgangspunkten her einander entgegen bis zu dem die Grenze bestimmenden Zusammentreffen, in Schweizer sagen mehrfach variiert.

² V opomnji 9 (k besedi variiert) navaja W. Müller-Bergström (n. d.) k švicarskim pripovedkam sledečo literaturo: *Schweizer Sagen*: J. R. Wysz, Idyllen, Volkssagen, Legenden und Erzählungen, 2 Bde., 1815, I, 80—100, 317; darnach

inačič kajpada ni poznal. Prav té pa, ki njih samih brez švicarsko-vorarlberških inačič ni prav razumeti, same spet pojasnjujejo morda najvažnejšo potezo švicarskih inačič: daritvena smrt zakasnelega tekača je ostanek starosvetske človeške daritve ob mejnem kamnu.³

Značilne poteze retijskih inačič »Razmejitvenega teka« si hočemo ogledati ob treh različnih inačičah, eni vorarlberški, ki je W. Müller-Bergström še ni poznal, in dveh švicarskih, ki jih je navedel Jakob Grimm že v akademijem predavanju dne 27. julija 1843 »Deutsche Grenzaltertümer« (Kleinere Schriften II, 1865-70-71, gl. op. 15).

Vorarlberška pripovedka »Der Grenzlauf im Vermunt«⁴ kratko in trezno pripoveduje, kako so se razdelile planine v Velikem Fermuntu (Groß Vermunt ali Fermunt) med srenji v Gaschurnu (951 m) v vorarlberškem Montafonu in v Steinsbergu (1525 m) pri Ardezu (1467 m) v švicarskem Engadinu (kantonu Graubünden). Planinska dolina Groß Fermunt,⁵ t. j. dolina najzgjornjega teka reke Ille (Ill, ž. sp.), ki teče tu od juga proti severu (dalje po Montafonu in Wallgau proti severozahodu v Ren), sega iznad rečnega kolena (4,5 km od Gaschurna navzgor) nad zadnjo vasjo v Montafonu Partenen (1074 m — 3 km od Gaschurna) v velikemu S-u podobnem zavoju vzdolž vorarlberško-tirolske meje mimo izvira reke Ille (2174 m — okoli 17 km od

Grimm, Deutsche Sagen (*1905), 207, Nr. 287-289 (popravi: 288); Alfons v. Flugi, Volkssagen aus Graubünden 1843, 101; Al. Lütolf, Sagen, Bräuche, Legenden aus den fünf Orten Luzern, Uri, Schwyz, Unterwalden und Zug, 1862, 390 ss.; 577; J. Kuoni, Sagen des Kantons St. Gallen, 1905, 252; Walliser Sagen, hrsg. v. Histor. Verein von Oberwallis, 1907, 2 Bde., 1, 107; Schweizerisches Archiv f. Volkskunde, Basel 1897 ff., 8, 307, vgl. ebenda 21, 223; D. v. Jecklin, Volkstümliches aus Graubünden (1916), 211 (povzeto po A. v. Flugi, n. m.); H. Herzog, Schweizeragen. Für Jung und Alt dargestellt, Aarau 1913, 3 Bde., 1, 210 ff., 2, 236; Jos. Müller, Sagen aus Uri I (1926), Nr. 1 (sc. po Grimm in Wyszul); »die gleiche Sage auch Graber, Sagen aus Kärnten, 3. Aufl., 1912 (1921)« (= 1-4. Aufl. S. 236) — to o Graberju ne velja, ker gre za odločitev samo po petelinjem petju, ne po teku (Grf). — Za druge inačice navaja (n. m.) le-to literaturo: Jakob Grimm, Deutsche Rechtsaltertümer, 4. Aufl., 1899, 2 Bde., 1, 118 (*1828, 85) (Roman du renard); Jakob Grimm, Kleinere Schriften, 8 Bde., 1864-90, 2, 69 ff.; Germania, Vierteljahrschr. f. deutsches Altertum, begr. v. Fr. Pfeiffer 1856 ff., 31 (1886), 329 (erste Erwähnung in Europa in den lateinischen und französischen Tiersagen. norw. Parallele, antike Verwandte); Zeitschrift des Vereins f. Volkskunde 3, 16 (A. 6: Parallele in Samoa); Heinrich Pröhle, Unterharzagen, Aschersleben 1856, 145 f. Eine eigenartige Variante: eine Wiese wird um die Wette gemäht, bis die Streitenden in der Mitte zusammentreffen (brata, ki to storita, potem drug drugega ubijeta), Vernaleken Alpensagen (1858), št. 42, str. 52 (*1938, str. 294).

³ Avtorjev članek »Človeška stavbna daritev v slovenski ljudski pesmi in pripovedki, ki je s tem v zvezi, izide v Slavistični reviji IX (1957).

⁴ R. Beitzl, Im Sagenwald (1953), št. 576, str. 303.

⁵ Dolina Klein Fermunt leži vzhodno od vorarlberško-tirolske meje in je s prelazom Bieler Höhe (2046 m) nad seliščem Madlenerhaus (1986 m) zvezana z dolino Groß Fermunt. Pripmniti je, da piše R. Beitzl Vermunt, Ravensteinova Ostalpenkarte pa Fermunt.

Gaschurna) do prelaza Gr. Fermunt Paß (2802 m) na vorarlberško-graubündenski meji; onstran gre pot po dolini potoka Glozza (Val Tuoi) v Engadin do vasi Guarda (1653 m) ob Innu in še 4 km ob Innu navzdol do vasi Ardez (1467 m) in gradu Steinsberg (1525 m). Razdalja od Ardeza-Steinsberga do prelaza Gr. Fermunt Paß (po dolini, ne po poti) je 13 km z višinskim razločkom (od Ardeza) 1335 m, razdalja od Gaschurna do istega prelaza pa okoli 21 km z višinskim razločkom 1851 m. Planinsko selišče, na Ravensteinovi »Karte der Westtiroler- und Engadiner-Alpen (Ost-Alpen, Blatt 4, mer. 1 : 250.000) zaznamovano kot »Schweiz. Fermunt« (ok. 1700 m), je odaljeno od Gaschurna samo ok. 8 km (ok. 750 navzgor), od Ardeza-Steinsberga pa okoli 26 km (13 km za 1335 m navzgor, 13 km za okoli 1100 m navzdol).

Beitlova pripovedka, ki mu jo je zapisal poročevalec za Montafon Joh. Jos. Dietrich (n. d., 410), pripoveduje, kako je prišlo do tega, da je večji del Velikega Fermunta pripadel oddaljnemu Steinsbergu, le majhen ostanek pa bližnjim Gaschurncem. To se je zgodilo baje takole:⁶

Gaschurnci in Steinsberžani so se domenili, da naj se (določeni dan) napoti ob prvem petelinjem petju od vsake strani po en sel; kjer se bosta srečala, tam naj bo meja. Pa je bila v Engadinu stara ženica, ki je svetovala, naj petelina dan poprej nič ne krmijo, in tako je zakikirikal že zvečer ob devetih. Steinsberžan se je na mah odpravil in prišel v Meß zadaj za Bellamaiesom. Ko je prihitel Gaschurnec, ki se je odpravil šele zjutraj, do tja, je bil drugi že vsekal v skalo dva križa, ki kažeta še danes, kje je meja. Tako so dobili Engadinci večji del planin globoko na avstrijsko stran. Po davčnem okrožju spada Fermuntska dolina v Gaschurn, uporabno pravico imajo pa Engadinci.

Zapisovalec pravi še, da so poglobitni kraji v Fermuntu (od spodaj navzgor) Maisesle, Hochrigler, Brantweinkopf, Galthütte, Madlenerhaus, Großes Ried, Steinernes Haus, Bieler Höhe. V večini teh krajev

⁶ Dietrichov zapisek pri R. Beitlu, n. m., se glasi: *Der Grenzlauf im Vermunt*. Bei der Teilung des Vermunttales soll es so zugegangen sein. Die beiden Eigentümer, Gaschurner und Steinsberger, vereinbarten, daß von jeder Seite aus beim ersten Hahnenschrei ein Bote aufbrechen solle. Wo sie sich trafen, sollte die Grenze sein. Da war in Engadin ein altes Weible, das riet, den Hahn tags zuvor gar nicht zu füttern, und so krächte er schon am Abend um neune. Der Steinsberger machte sich flugs auf den Weg und kam bis nach Meß hinter dem Bellamaies. Als der Gaschurner ankam, der erst am Morgen aufgebrochen war, hatte der andere schon zwei große Kreuze in einen Stein eingehauen, die heute noch die Mark bilden. So erhielten die Engadiner den größten Teil der Alpen bis weit ins Osterreichische hinab. Dem Steuerdistrikt nach gehört das Vermunt zu Gaschurn, das Nutzungsrecht aber haben die Engadiner. Die wichtigsten Plätze im Vermunttal sind: Maisesle, Hochrigler, Brantweinkopf, Galthütte, Madlenerhaus, Großes Ried, Steinernes Haus, Bieler Höhe. An den meisten dieser Plätze stehen heute noch Überreste von Gebäulichkeiten. Meß und Bellamaies sind am rechten Illufer unterhalb der Höll mit den Wasserfällen und unter der Kardatscha.

se še danes vidijo ostanki poslopij. Meß in Bellamaises sta na desnem bregu Ille pod Peklom (Höll) s slapovi Kardatsche.

Izmed bistvenih motivov pripovedke nahajamo v tej pripovedki naslednje štiri:

1. Domenek, naj določi tek z določenih krajev po poti, ki ju veže, kje naj bo meja: tam, kjer se tekača srečata.
2. Čas odhoda določi domenjenega dne petelinji klic (praveška ura, ki oznanja dan).
3. Ena stranka prejšnji dan petelina strada, da bi se prej zbudil in dan oznanil.
4. Ta stranka pomakne mejo globoko na ozemlje druge stranke.

Podoben zemljepisni položaj kakor v Velikem Fermuntu, kjer segajo engadinski planinski pašniki globoko na Vorarlberško in s tem v drugo državo, Avstrijo, je tudi med kantonoma Uri in Glarus ob Kluškem prelazu (Klus, Klausenpaß), le da tu ne gre samo za gospodarsko mejo, ampak tudi za politično, deželno, kantonsko mejo: »Od Schächenske doline (Schächental) sega urensko ozemlje čez Kluški prelaz in gorsko ločilo ob potoku Fletschu (Fletschbach) še dalje in globoko na glarensko stran.«⁷

Kako je do tega prišlo, pripoveduje najstarejša in na široko znana inačica pripovedke o »Razmejitenem teku, priobčena v »Deutsche Sagen« bratov Jakoba in Wilhelma Grima.⁸ Tek je šel po njej od Altdorfa, glavnega kraja kantona Uri, po Schächenski dolini in preko prelaza proti kraju Linthtal v kantonu Glarus, in od Linthtala ob potoku Fletschu v nasprotno smer. Pot od Altdorfa (465 m) do Kluškega prelaza (1953 m) je za polovico daljša ko pot od Linthtala (651 m) do tega prelaza. Ni čudno, da je za zmago Urencev bilo treba zvijače.

Grimmova pripovedka ni samo najstarejša, ampak tudi najpopolnejša inačica Razmejitenega teka. Motivnemu obrazcu fermuntske pripovedke dodaja več dopolnil. V začetku so to bolj drobne poteze: čas za tek (k t. 2) se določi ob jesenskem enakonočju, ko so planine še kopne, pa tam ni več velike živine, da bi tekače motila; motivu petelinjega stradanja (k t. 3) — Urenci svojega izbranca zapro v košaro in mu dajejo le malo jesti in piti — je dodano dopolnilo, da Glarenci svojega petelina izbranca kar pitajo, da bi jutro tem veseleje in ponosneje pozdravil. Kajpada zapoje urenski petelin že ob prvem svitu, glarenski pa napitan spi in spi ter se zbudi šele za svetlega dne.

⁷ Br. Grimm, *Deutsche Sagen* (1957), št. 288 (v 1. izd. št. 287). *Der Grenzlauf* (str. 280) se pričinja: Über den Klußpaß und die Bergscheide hinaus vom Schächental weg erstreckt sich das Urner Gebiet am Fletschbache fort und in Glarus hinüber.

⁸ Br. Grimm sta priredila to pripovedko po knjigi Joh. Rud. Wyszka ml., *Idyllen, Volkssagen, Legenden und Erzählungen* (1815) I, 80—100, vgl. 317 (gl. *Deutsche Sagen*, 1956, str. 611 pri št. 288 in str. 590 pri št. 45). — Prireditev bratov Grimm, nekoliko spopolnjeno po prvem viru, je prevzel Jos. Müller, *Sagen aus Uri I* (1926), št. 1.

Bistveno pa dopolnjuje pripovedko novi motivni obrazec, dodan k izidu tekmovanja:

5. Brez krivde zakasneli tekač si izmoleduje, da mu srečni tekmeec odstopi vsaj nekaj pridobljenega planinskega svetá: toliko, kolikor ga zamudnik v teku poneše na hrbtu v klanec nazaj.

6. Zamudnik z zmagovalcem na hrbtu teče, dokler se mrtev ne zgrudi.

Po besedilu J o s. M ü l l e r j a se to zgodi, ko se Glarnec z Urencem na hrbtu ob hladni vodi skloni, da bi si žejo potolažil, ker mu ta drugače ne dovoli, da bi pil.⁹

To junaško smrt premaganega tekmovalca potrjuje tudi J e c k l i n o v a verzificirana pripovedka »Der Grenzlauf«¹⁰ z liechtensteinsko graubündenske meje; kot vir navaja A l f o n s a v. F l u g i Volkssagen aus Graubünden;¹¹ ne vemo pa, koliko je Flugijeva verzifikacija ljudskemu izročilu zvesta.

Nekateri motivi, ki jih poznamo iz G r i m m o v e in M ü l l e r j e v e prireditve W y s z o v e pripovedke (tudi ta je že literarno oblikovana), so tu zamenjani ali izpuščeni. Spor glede deželne meje tu ni med dvema kantonoma ali srenjama, ampak med knezom L i e c h t e n s t e i n s k i m, ki trdi — očitno je šele pred kratkim postal tu deželni knez¹² — da je mejni kamen premaknjen, in med »staro svobodno Recijoc«, ki pač ve, kaj je res, in to zanika. Ta spor nas postavlja v začetek 18. stoletja, ko so nižjeavstrijski knezi Liechtensteinski šele postali graubündenski sosedi — pripovedka pa se je prenesla na ta spor še kaj pozneje. Poglavitni razloček je ta, da je petelinji klic kot znamenje za začetek teka zamenjan z bitjem dvanajste ure opoldne določenega dne in da je s tem odpadla tudi vsakšna zvijača s petelinjim krmljenjem ali stradanjem. Naslednje dejanje pa je s to zameno v ostrem nasprotju, kar trdno dokazuje, da je petelinje petje v pripovedki prvotno in v času, ko še stolpnih ur ni bilo, edino mogoče.

Tek naj bi šel od mejne farne vasi B a l z e r s na jugu kneževine Liechtensteinske po Lucijini stezi (Luziensteig) proti graubündenskemu kraju M a i e n f e l d, iz M a i e n f e l d a pa v nasprotno smer. Do pre-

⁹ O smrti glarenskega tekača poroča prireditve bratov Grimm: ...manche Tritte gelangen ihm noch, aber plötzlich versiegte ihm der Atem, und tot sank er zu Boden. — Müllerjeva prireditve pa pravi: Manche Tritte gelangen ihm noch; aber plötzlich versagte ihm der Atem. Da trank er jähling von dem kalten Wasser und zwar mit dem Urner auf dem Rücken, der ihm nur unter dieser Bedingung zu trinken erlaubt hatte, und tot sank er zu Boden.

¹⁰ Jecklin, Volkstümliches (1916), 211 s.

¹¹ Jecklin, n. d., str. VII: Flug, Volkssagen, t. j. Alfons v. Flug, Volkssagen aus Graubünden, 1843, 101; prim. Jak. Grimm, Kleinere Schriften II (1865), 70.

¹² Johann Adam Andreas knez Liechtensteinski (rod je iz Nižje Avstrije) je kupil 1699 gosposčino Schellenburg (na severu), leta 1712 grofijo Vaduz (na jugu); združeni sta postali 1719 neposredno državna kneževina, ki je dobila ime po knezu: Liechtenstein.

vala Lucijine steze (717 m) je do vasi Balzers (476 m) okoli 5 km razdalje in 241 m vzpona, od Maienfelda (526 m) pa samo 3,5 km razdalje in 191 m vzpona. Balzerska pot do tja je torej za polovico daljša (3 : 2) od maienfeldske, vzpon za tretjino višji (4 : 3). Pripovedka pa pripoveduje, da maienfeldski tekač, junaški Katarinin ženin, ob bitju ure kakor puščica z loka odleti na pot, pa vendar mu balzerski tekač že prihaja naproti, navzdol od prevala Lucijine steze: »Noch klimmte er bergan / Da sah er von der Höhe / Schon den von Balzers nah'n.« In ta se ponorčuje, kaj bo zdaj Katarina rekla o svojem junaku, pa ga izzove (brez prošnje in moledovanja), naj ga vzame na hrbet: kolikor ga v teku ponese nazaj, toliko bo domovini pridobil sveta. In maienfeldski junak ga pobaše in v teku nese na vrh klanca pa ga nese in nese tudi še navzdol, naj se oni upira, kolikor hoče, pa ga ponese do studenca, oddaljenega le četrtr ure hoda od Balzersa (1,25 km), kjer s Katarininim imenom na ustnih mrtev pade na tla. Studenec ima od tedaj ime Katharinenbrunnen (Katarinin vodnjak), na mejniku pa je na eni strani knezov grb, na drugi strani pa napis »*Alt fry Rätia*« (Stara svobodna Recija).

Junaka, ki kaj takega zmore, naj bi bil balzerski tekač, če je odhitel ob isti uri kakor on, kar v začetku teka za toliko prehitel? Znamenje, da tekača nista odšla ob bitju cerkvene ure, ampak ob petelinjem klicu — z znano nam zvijačo.

Ni pa brez pomena v maienfeldski inačici junakova nevesta, čeprav je ni ne v urensko-glarenski inačici, še manj pa v fermuntski. Srečamo jo pa spet v slovensko-hrvatski pripovedki o »*Krvavem kamnu*« v Gorjancih.¹³

Ta pripovedka se je ohranila v dveh poglavitnih oblikah, kranjski in uskoški¹⁴ — postranski odrastki z našo pripovedko niso v zvezi. Po motivih te dve obliki močno soglašata, po duhu pa si ostro nasprotujeta, ker obe strani druga na drugo valita krivdo za tragični izid.

¹³ »Med Sv. Miklavžem in Sv. Jero je 'Krvavi kamen', to je kamen z rdečimi lisami. Ta kamen je bil baje postavljen kot mejnik slovenskih in hrvaških pašnikov, in ob tem mejniku je bilo več krvavih preteпов med slovenskimi in hrvaškimi mejaši.« Fr. Orožen, Vojvodina Kranjska I (1901), str. 90 s. — V opomnji O. pristavlja (str. 91, op. 1): Krvavi kamen je opisan v Danici ilirski iz leta 1838, št. 27 in 28, po Buchenhainu iz časopisa »Carniolia«. Ta kamen sta opevala tudi hrvaški pesnik Jovan Hranilović in znani zgodovinar Lopašić.

¹⁴ Kranjsko pripovedko je novelistično podal J. A. Babnik, *Der Blutstein*. Eine vaterländische Volkssage aus dem Jahre 1650, von Joseph Buchenhain. Carniolia I, Nr. 16—18 (22. 25. 29. Juni 1838). V opomnji pravi avtor: Von diesem Blutstein herrschen mehre (!) Sagen, doch die wichtigste wird wohl diese sein. — Ilirski prevod je izšel v Danici ilirski (gl. op. 13), slovenski pa v Sloveniji I, list 1—4 (4. 7. 11. 14. Maliga serpana 1848): *Krvavi kamen*. Slovenska povest iz leta 1650 od J. A. Babnika. Prestavil F. Malavašič. — *Zumberško-uskoško pripovedko* je prinesel Kukuljevičev Arkiv, knj. VII (1863), str. 180 do 184: Črtice iz okolice žumberačke. Od N. R. . . . a, Žumberčanina. B. Krvavi kamen.

Vzrok sporov med Uskoki in Kranjci so po obeh oblikah pretepi in poboji med žumberškimi Uskoki in podložniki kranjskih zemljiških gospodov zaradi nejasnih meja med pašniki vrhu Gorjancev. Tam je na kranjski strani hrib (969 m), na katerem so po pripovedki potem sezidali cerkev sv. Nikolaja, na gorskem slemenu pa vrh, imenovan danes Trdinov vrh (1181 m) s cerkvama, zdaj razvalinama, sv. Gere in sv. Ilija, v presedljaju med njima pa je »Krvavi kamen« (920 m).

Zaradi teh sporov se domeniyo poveljnik žumberških uskokov in kranjski zemljiški gospodje, naj mejo določi na Markov dan 1650 razmejitveni tek.

Po uskoški inačici naj bi ta dan na vse zgodaj (znamenje za začetek teka se ne omeni) krenil po en mladenič z vsake strani (kraj odhoda se ne pove, z uskoške strani pa je to gotovo Žumberak, s kranjske po kranjski inačici verjetno grad Ostrož-Feistenberg). Na kraju, kjer bi se tekača sešla, naj bi bila meja, toda tekača naj bi počakala, da bi prišla tja z obeh strani za to določena odbora.

Nadaljevanje se glasi:

Na Markov dan »je uskoški mladič prije uranio od kranjskoga, prode gorjanske livade (t. j. pašnike na Gorjancu-Trdinovem vrhu) i več se spuštjaše nizbrdice u Kranjsku, kad najednom ukaže se kranjski mladič korakajuć hitro uzbrdice.« Dolgo čakata odborov, »nu, na nesreću uskočku dode prije kranjski odbor, jer mu je bilo na po puta bliže. Sada mišljahu Kranjci — znajući da još dugo Uskoka nebude..., kako bi mogli prevariti... te odlučiše oba mladića živa zakopati, samo da se nebude znalo, gde su se sastali.« Z uskoškim mladeničem je bila prišla po neki verziji tudi njegova dekle in »Kranjci odvedu sve troje natrag prama Žumberku«; tam, »upravo pokraj puta, kud se silazi na gorjanske livade«, izkopljejo jamo in mladeniča morata skočiti vanjo. Za ljubim skoči vanjo tudi dekle (prostovoljno!). »Na grob im navališe ogromni kamen, o kom se priča: da kad su ga gore metnuli, da su se tri kaplje krvi na njem pokazale, pak i zbilja vide se po njem još danas nekakove crvene pjegje. Usljed toga bi kamen taj nazvan 'krvavim kamenom'.«

Pripovedki sami se vidi, kako so se nam iz Švice znani motivi izgubljali in ostanki preobraževali. Uskoški mladeč »je mnogo prije uranio«, ne pove se pa, da se je to zgodilo s pospešenim petelinjim petjem; oba mladeniča vodijo nazaj proti Žumberku — to je ostanek premagančevega smrtnega teka z znagovalcem na hrbtu; zakopavanje živih tekačev pa ni ostanek premagančeve junaške smrti, nasprotno ta smrt je v švicarskih inačicah nadomestek starosvetske človeške daritve ob mejnem kamnu, stranske veje človeške stavbne daritve, ki se je izvrševala prav z zazidavanjem živega človeka, često več živih ljudi. Tu pa se je izmaličeni novi motiv smrtnega teka z nasprotnikom na hrbtu prilepil staremu motivu človeške daritve pri mejnem kamnu.

Kranjska pripovedka, pravzaprav njena Babnikova prireditev, se glede na razpored zgodbe ne razločuje od žumberške: pastirski pobji zaradi neurejene meje gorskih pašnikov — dogovor glede razmejitvenega teka isti dan in leto (Markov dan 1650) — razmejitveni tek — človeška daritev ob mejnem kamnu.

Drugačna pa je zgodba sama. Že poglavitne osebe se tu uvajajo vse z imeni, graščak na Ostrožu Jakob Muretić in njegov sin Miško, uskoški vojvoda Jurić in njegova hči Jela v Žumberškem gradu. Miško in Jela se rada vidita in očeta se dogovorita, naj spravo ob razmejitvi zapečati tudi njuna zaroka. Izhodišče teku sta kajpada Ostrož in Žumberak. Tek pa se udeleži na vsaki strani — kar je tu nesmiselno — trojica tekačev, med njimi na kranjski strani tudi Miško, na uskoški pa v moški obleki — Jela. Na vrhu Gorjancev, poznejšem Šmiklavškem vrhu (969 m) — na kranjski strani torej — je postavljen oltar, pri katerem čaka tekačev množica ljudstva s Kranjskega in iz Žumberka z Muretičem, Juričem in duhovnikom. Prva pride kranjska trojica in teče dalje; ko se srečajo z uskoško trojico pri poznejšem Krvavem kamnu, se ustavijo. Star Uskok zahteva, naj se kranjski mladeniči, če si niso svesti prevare (kakšne, ne zvemo), dado na mestu živi zakopati, mejni kamen naj jim bo nagrobnik (torej tudi tu popolno nerazumevanje človeške daritve). Noben ugovor ne zaleže, Uskoki ostanejo pri svojem. Mladičji si sami izkopljejo grob in skočijo vanj; ko jih začno zagrebati, skoči k Mišku še Jela: »Gorje, če mejo kdaj oskrunite!« Na grob jim zavale »Krvavi kamen«. Duhovnik grob blagoslovi. Tam, kjer je stal oltar, postavijo cerkev sv. Miklavža.

Nesmiselnosti te inačice, nastale zaradi nerazumevanja starih, predkrščanskih potez, ni treba dalje naštevati. Da je človeška daritev ob mejniku, kakor stavbna človeška daritev po praveškem običaju zakopavanje, zazidavanje živih ljudi, vpricho zastopnikov državne in cerkvene oblasti v sredini 17. stoletja strahoten anahronizem, je samo po sebi umljivo.

Jasno, da te dve inačici o »Krvavem kamnu« kakor tudi retijske pripovedke niso nastale ob razmejitvi med Žumberžani in Podgorci, med Ürenci in Glarenci, med Liechtensteinskim knezom in Graubündenci, med Gaschurnci in Steinsberžani, ampak da so to pripovedko nanje prenesli kot odjek praveških običajev ob razmejitvi med plemenskimi lovišči in pašniki, med sosednimi deželami raznih narodov. Naj spomnimo samo staroveške pripovedke o razmejitvenem teku med punsko Kartagino in grško Kirenajo.

Že Jakob Grimm je ob liechtensteinsko-graubündenskem in ob urensko-glarenskem razmejitvenem teku opozoril na to pripovedko. Salust poroča, da sta se dala zmagovita punska tekača brata Filena na zahtevo Kirenajcev, ki so ju osumili prevare, živa zakopati.¹⁵ Hkrati

¹⁵ Jakob Grimm, *Kleinere Schriften II* (1865), *Deutsche Grenzaltertümer* (Gelesen in der Akademie der Wissenschaften am 27. Juli 1945), VI. Grenzstreit: Graubünden-Liechtenstein str. 70, Uri-Glarus str. 70–71, Karthago-Ky-

je opozoril na človeške daritve pri Nemcih in Slovanih ob deželnih mejah, posebno ob času kuge.¹⁶ Omahoval pa je med domnevo literarne zveze iz srednjega veka med švicarskim izročilom in antičnim ter med domnevo samorodnega nastanka obojih v antiki in v Švici.¹⁷ Slovensko uskoške inačice, združujoče švicarske in antične motive, ki niso mogli priti vanje iz knjižnih virov, pa tudi ne samorodno nastati, govore pač tudi glede švicarskih izročil bolj za staroveško ustno ljudsko izročilo.

II. Nagla smrt prestavljavca mejnikov — nezveste planšarice

Stara je tudi svetost mejá, rodovnih, plemenskih, občinskih, državnih. V starem Rimu so že v prvih časih *Fratres arvales* posvečali meje Rimske občine (*Agri Romani*) s posebnim obredom (*Ambarvalia*), v preprostejših kulturah pa so meje posvečevali celo s človeškimi daritvami. S svetostjo mejá so v zvezi tudi izročila o posmrtni pokori grešnikov zoper njih svetost. Vrsta retijskih pripovedk kaže, da je šlo tudi tu prvotno za varstvo javnopравnih, srenjskih in občinskih meja zoper posege pohlepkih zasebnikov.¹⁸ Kakor duša nepokopanega človeka tako tudi duša takega grešnika po praveški veri po smrti ne najde pokoja, ampak mora mejnik prenašati, dokler mu kdo ne nasvetuje, naj ga dé tja, od koder ga je vzel, ali pa mora iskati pomoči, da mu kdo odorano njivo priorje.¹⁹

rene po Valeriju Maximu V, 6, 4 str. 72, po Salustiju, Bellum Jugurthinum c. 79 str. 72 s. Prim. J. Grimm, Rechtsaltertümer (1828) str. 86: Sallust. Jugurtha c. 79. Pomp. Mela I, 7. Valerius maxim. V, 6, 4.

¹⁶ Jak. Grimm, Kleinere Schriften II, 73 s. (v današnjem pravopisu): Dies Eingraben lebendiger Wesen am heiligen Ort der Grenze, wie sonst in den Grundfesten neu erbauter Burgen oder Türme, welche allein dadurch Stetigkeit erlangen können, kehrt auch in deutschen und slavischen Überlieferungen wieder. ... Der eingegrabene Mensch, der begrabene Heros ist das höhere, die Stätte heiligende Wesen, und daß Grabhügel, Grabsteine ... in den Begriff der Grenzzeichen übergehen, ... wird uns dadurch verständlicher. Volksüberlieferungen melden, daß zu Pestzeiten, um der feindlichen Seuche Eingang ins Land zu wehren, arme Kinder oder erkaufte Zigeunerkinder als Opfer lebendig auf der Grenzscheide in den Grund vergraben wurden.

¹⁷ Jak. Grimm, n. d., 74: Aber unsere Schweizersagen, welchen zwar das Lebendigbegraben des schuldfreien Siegers fremd bleibt, sollten sie dennoch aus römischer Quelle geflossen sein? Valerius zumal war lange im Mittelalter gelesen, Heinrich von Mügeln hat ihn schon 1369 verdeutscht. Doch ... (der) unmittelbar aus dem Munde des Volks übernommene Zug von den beiden Hähnen ist epischer als des Valerius ganze Erzählung, und ein Volk, das fremde Überlieferung solchergestalt zu verschönern fähig wäre, muß ohne Zweifel auch in sich selbst alle Kraft besitzen, sie vollständig und unerborgt zu erzeugen.

¹⁸ Jos. Müller, Sagen aus Uri II (1929), št. 575, 795, 796 a, b, 798, 802 i. dr.: prim. Iv. Grafenauer, »Aškerčeva balada ‚Mejnik‘ in ljudsko izročilo«, Jezik in slovstvo (JS) II (1956/57), št. 6, str. 244.

¹⁹ Iv. Grafenauer, n. d., 242 s. z literaturo. K slovenskim inačicam o prestavljavcu mejnikov je treba dodati najnovejšo, ki jo je zapisal dr. Milko Ma-

V Reciji so ta motiv prenesli tudi na planšarje, ki so namerno zapasli kako živinče, pa morajo po smrti noč za nočjo ta greh ponavljati, dokler kdo namesto njih lastniku škode ne povrne,²⁰ na planšarice, ki so v redu oskrbovale sicer živino bogatih ljudi, živino ubogih pa pustile stradati: po smrti morajo hoditi v najhujši zimi na planino oskrbovat prej zanemarjeno živino ubogih, pošastno tam oživljeno.²¹

Ker v tem zadnjem primeru škode ni več mogoče povrniti, té pripovedke o rešitvi ničesar ne vedo. Tako je mogoče, da je med njimi tudi katera, ki pripoveduje tole zgodbo o planinčici na planini Spullers:²²

Lovec je šel pozimi na lov v smeri proti planini Spullers pa ga je došla znana planšarica, vsa zasnežena in zmrzla s čebrom, obešenim na podlahti. Lovec se začudi: »Kaj tudi ti tod na poti, pa ob tem času?« »Da,« reče ta, »moram gori na Spullers krmit ubogih ljudi prašiče, bogatim sem jih že,« in gre svoj pot. Lovec si misli: »To pa ni čisto pravšnje!« Ko pa pride proti večeru domov na vas, zasliši navček; na vprašanje, komu zvoni, zve, da planšarici s Spullersa.

To je isti sklep kakor v Aškerčevi baladi »Mejnik«, ko sejmar Martin ponoči na poti domov zagleda soseda Vida z mejnikom na rami, tožečega, da ga že sto let prenaša, ker ga je prej prestavil na Martinov svet; zjutraj pa Martin streznjen zve: »Sinoči umrl je nagle smrti soseda, * Mejaš naš — Vid!«

Aškerc je za to balado uporabil — to se ji očitno pozna — dve ljudski izročili, pripovedko o pohajajočem umrlem prestavljavcu mej-

tičetov 16. marca 1957 v Šentlovrencu na Pohorju (povedal Ivek Sadovnik, r. l. 1920). (NB. Kar je v oklepaju, je Matičetova obnova.):

Mejašnik. Na Ignacjuškem vrhi je biu prestavljen [mejašnik]. Pečovnikov sin je biu péjan [in je ponoči, ko je šel mimo kraja, kjer je bil mejašnik prestavljen, slišal glas:] »Kje bi ga vteknu?« [Brez strahu je pijanec odgovoril:] »Hudič frdamani, kje si ga zmeknu, tam ga pa vtekni!« Pol pa nči več strašilo.

²⁰ Inačice iz Švice in Vorarlberga gl. JS II, 245.

²¹ Inačice iz Švice, Vorarlberga in Tirolske gl. n. m.

²² Fr. Jos. Vonbun, Die Sagen von Vorarlberg mit Beiträgen aus Liechtenstein (1950, hrsg. R. Beittl), oddelek Klostertal und Lechtal, št. 151, str. 126: *Die Sennin auf Spullers.* Auf der Alpe Spullers droben ist einmal eine Sennin gewesen, die hat nur dem Vieh von den reichen Leuten zugehalten und armer Leute Vieh Hunger leiden lassen, und so hat sie es getrieben viele Sommer. Jetzt einmal im Winter, wo man lang schon von Alp gewesen ist, geht ein Jäger Spullers zu auf die Jagd und da begegnet ihm die Sennin, von der ich erzähle, den Kopf wie verbrämt mit Kies und Schnee, die rote Juppe Stein und Bein gefroren und am Arm einen Eimer. Der Jäger kann sich nicht genug verwundern und fragt: »Ja, Sennin, bist du auch um die Weg und willst du eben um diese Zeit zu Alp?« »Ja,« sagte sie, »ich muß auf Spullers hinauf, den armen Leuten die Schweine futtern, den Reichen hab ich sie schon gefutert,« und geht ihres Weges weiter. Der Jäger luegt ihr erstaunt nach und denkt für sich selber: »Das ist auch nicht kauscher,« und wie er gegen Abend heim ins Dorf kommt, hört er vom Turm das Totenglöcklein läuten, und auf seine Frage, wem es dermal gelte, gibt man ihm zur Antwort, der Sennin von Spullers.

nikov, ki na pijančev poziv mejnik postavi tja, kjer ga je vzel, pa je potem rešen, in drugo pripovedko, pač očetovo, ki je imela tak zaključek kakor vorarlberska pripovedka o planšarici s Spullersa. Zakaj le na to drugo se more nanašati Aškerčeva beseda, da je dobil »motiv« balade »Mejnik« iz ust svojega očeta,²³ ne pa na prvo izročilo, ki je njega sklep kot netragičen, za balado neprimeren, zavrgel.²⁴

III. Mrličji v hudi zimi shranjeni v snegu

Malone v vseh Vzhodnih Alpah od Chura do Murice, od Tolminskega do Bavarskih Alp so se ohranila tu in tam sporočila, da so morali v hudih zimah, ko ni bilo mogoče priti do fare, shranjevati mrličje v snegu, na podstrehi, sicer kje na mrazu ali pa celo v dimu, dokler jih ni bilo mogoče odpeljati ali odnesti k pogrebu.

Iz shranjevanja na podstrehi, kjer so v »trugah« hranili tudi posušeno sadje, so nastale zgodbe, češ da so pri pogrebu truge zamenjali, sadje pokopali, mrliča pa doma pustili; šele ko je gospodinja hotela pogrebem postreči še s kuhanim sadjem, da so pomoto odkrili. — Če je podstreho v zgodbi zamenjala klet, pa je iz šaljive zgodbe nastala žaljivka, ker je motiv napačne krste tu zamenilo nespoštljivo ravnanje z mrličevim truplom.²⁵

Sporočila o shranjevanju mrličev v snegu ali na podstrehi so se ohranila navadno v tistih krajih samih, kjer se je to zgodilo, zgodbe o zamenjavi krste pa se navadno pripovedujejo le bolj v oddaljenih krajih, ker se čuti v njih vsaj lahen posmeh. To kažejo tudi najnovejše slovenske inačice.

Due 14. marca 1957 je namreč dr. Milko Matičetov v Legnu pri Slovenjem Gradcu zapisal kar tri inačice treh različnih tipov.²⁶ Medtem ko so tam »pr Popjali« čakali na pravličarja Gustlna Grabnarjevega, je sosed bajtar Franc Borlek, rojen 1900, povedal zbadljivo zgodbo o sosednih hribovcih (a):

»Ko je umru adn pr Temnikarji na Gradišči, so ga v klet nesli pa k zelnem škaf prslonli. Pol je pa dekla pršla po zele pa mu je tresko v gobec vteknila, da je svejtu.«

Nekdo iz družbe je kar med Borlekovim pripovedovanjem dejal, da so pa (b) »pri Jakeljnu imeli [mrliča] v snegu pokopanega«.

²³ Jos. Wester, V Aškerčevem rojstnem kraju, LZ 32, št. 8 (avgust 1912), str. 432.

²⁴ Več o tem gl. JS II, št. 6 (1956/57), str. 246 s.

²⁵ O vsem problemu je pisec poročal na posvetovanju vzhodnoalpskih narodopiscev v Ljubljani v marcu 1956. Pregledna razprava je izšla v prvem letniku časopisa »Fabula« (ur. Kurt Ranke), str. 32—46. Vse gradivo izide v poročilu o tem posvetovanju.

²⁶ Rokopisi (a—c) v Inštitutu za slovensko narodopisje pri SAZU v Ljubljani.

Lenčka Trbulova, rojena 1895, pa je povedala zgodbo o zamenjani »trugli« (c) — župnija Remšnik (Sv. Jurij) leži v višini 600—800 m severno od Drave poltretjo uro nad Brezнім (železniško postajo Ribnico, 290 m) — :

»Na Remšniku je bil an velik pauer, je umr, ga pa pokopat neso mogli, ko je čudno snega blo. So ga dal gor na podstrešje u truglo. Spomlad so mislili virta pokopat, so se jim pa trugle zmešale, so pa uno pelal, ke so bli platiči²⁷ notre. Pol je pa mislila gospodinja platiče kuhat jet, je pa virta notre našla, platičeu pa blo ni!« —

Ze ta zadnja zgodba, ko odkrijejo pomoto takoj po dozdevnem pogrebu in jo takoj lahko popravijo, veže Slovenijo z alemansko Recijo. Na Slovenskem poznamo še dve inačici,²⁸ vsega tri, v alemanskem Vorarlbergu pa še četrto.²⁹ Sicer pa se je po vsej Srednji Evropi ohranila le še ena taka inačica in to na nemškem obrežju Severnega morja (Nordsee),³⁰ povsod drugod so znane samo inačice, v katerih najdejo mrliča šele pozneje in so sitnosti večje. Stare inačice so se ohranile torej le na robu prvotne razširjenosti in to v krajih, kjer še poznajo resnost zimske brezpotnosti.

Le v Sloveniji in v alemansko-bavarski Reciji pa so se ohranila najprvotnejša, hkrati najstarejša poročila o shranjevanju mrličev v snegu, tri v Sloveniji — iz Rateč v rodinski prafari (pred 15. stoletjem),³¹ od Sv. Primoža na Pohorju,³² iz Legna pri Slovenjem Gradcu (o Gradišču na Pohorju) — gl. op. 26, b — v četrtem poročilu iz Dobrij o libeliški prafari se je motiv izgubil³³ — dve v alemanski Reciji — ena iz Schanfigga o Arosi v prafari Obervaz,³⁴ druga o »Mrliškem

²⁷ »Jabke zrezane pa posušene« (razlaga poslušalke), M. Matičetov.

²⁸ Grafenauerjev zapis iz Zabreznice o Ratečah in prafari na Rodinah, rkp. — Stajerska iz neimenovanega kraja: M. E. Cvnski, Zmotili so se, Naš Dom X, št. 16 (Maribor, 15. avgusta 1910), 244.

²⁹ Bürstegg nad Lechom na Vorarlberskem, Adolf Dörler, Märchen und Sagen aus Nordtirol und Vorarlberg, Zs. f. Vk, 16 (1906), 286, št. 6.

³⁰ »St. Jürgens-Land«, W. Stendel, Erzähl noch was (1937), 48 s. Der falsche Sarg (aufgez. Otto Hartwich).

³¹ Rateče v rodinski prafari. Povedal poleti 1930 Janez Juvan, kmet in mizar v Ratečah, h. št. (sedanja) 1; zapisal Valter Bohinec, rkp. — Sedež prafare so bile Rodine do prenosa prafarnega sedeža v Radovljico v začetku 15. stoletja. Prim. Iv. Grafenauer, Nekaj novega o Rateškem (Celovškem) rokopisu, JS I (1955/56), 165—169; isti, Die Reichweite der Urfarre Maria Gail im Süden, Carinthia I, 147. Jhg. (1957), 261—274.

³² Fr. Kovačič, A. M. Slomšek I, DsM Celje (1934), 143.

³³ Fr. Kotnik (Ps. Dobročan), Mir, letnik 26, št. 15 (Celovec, 13. aprila 1907), str. 98.

³⁴ Arnold Büchli, Sagen aus Graubünden I² (s. a.), str. 54 (in J. K. Tschanner, Der Kanton Graubünden 1842). *Der Urdensee*. ... In längst vergangenen Zeiten, als es im Lande noch wenige Gotteshäuser gab, da zogen die Leute von Arosa... auf einsamem Fußpfad über Alpen und Heuberge nach dem entlegenen Kirchlein von Obervaz. Im Winter, wenn die Gebirge tief verschneit waren, ... sollen (sie) ... ihre Toten im Schnee verscharrt haben, um bei Anbruch des Frühlings unter großem Geleit die wieder ausgegrabenen Leichen nach Obervaz in geweihte Erde zu bringen.

griču« (Totenhügel) v Silbertalu v prafari Innerer Bartlomesberg (pred 1420) na Vorarlberškem,³⁵ dve v bavarski Reciji (na Tirolskem).³⁶

V vseh drugih takih poročilih iz teh in drugih dežel se govori o shranjevanju mrličev na podstrehi ali sicer kje na mrazu, n. pr. v kapeli, ali pa — v dimu.

Podobnost je najbolj razvidna v najstarejših dveh inačicah. Rateško sporočilo se glasi:³¹

Pređen je bila tu in v Kranjski gori fara, so pokopavali mrliče v »Narodne« (t. j. na Rodinah), vas in božja pot pri Zabreznici (t. j. Breznici), pač ker je bila tam edina fara. Pozimi so morali mrliče pač kar v sneg zakopati, potem so jih pa spomladi peljali dol.

Poročilo o vasi Arosi (1892 m), danes klimatičnem letovišču in zdravilišču, v Zgornjem Schanfiggu pa se glasi:³⁴

V davnih časih, ko je bilo v deželi le prav malo cerkva, so ljudje iz Arose hodili čez hribe in planine v daljni Obervaz v cerkev. Pozimi, ko so bile gore pokrite z globokim snegom, so zagrebali mrliče kar v sneg in jih šele v začetku pomladi izgrebli in spemili v Obervaz v blagoslovljeno zemljo. Razlog, da so se ohranili ti spomini prav tu, v Reciji in Sloveniji, je pač ta, da ostra zima s snežnimi zameti, plazovi in nevarnimi poti tu še dovoljkrat opozarja na to, da ta sporočila niso prazne bajke in da je bilo življenje pozimi pred sto in sto leti ob slabih potih in še slabših prometnih sredstvih še mnogo težje ko danes v najhujših zimah.

Zusammenfassung

ZUSAMMENHANG SLOWENISCHER VOLKSSAGEN MIT RÄTISCHEN — A (1957)

EINLEITUNG. Beim Studium ostalpiner Volkserzählungen ist eine Reihe von Berührungen zwischen slowenischen und rätischen Volkserzählungen zutage getreten, wobei es sich um Stücke handelt, die teils überhaupt nur in Slowenien und Rätien festgestellt sind, teils nur da in gleicher Gestalt. Wegen verminderten Umfanges des heurigen Jahrganges des SE können einstweilen nur drei Stücke zur Sprache kommen, zwei mythische und ein kulturhistorisches, drei weitere von gleicher Art müssen für den folgenden Jahrgang zurückgestellt werden.

I. Der Grenzlauf

Besondere Verwandtschaft verbindet die rätisch-alemannischen Fassungen der Sage vom Grenzlauf, deren die Schweiz betreffende Bibliographie W. Müller-Bergström im HDA III bietet (Anm. 2), und die slowenisch-kroatischen Varianten. Ihre antiken und mittelalterlichen Vorläufer und ethnologischen

³⁵ Richard Beitzl, Im Sagenwald (1955), Nr. 496.

³⁶ Po ustnem sporočilu dr. Roberta Wildhaberja. Natančnejših podatkov še nisem prejel.

Abzweigungen, die Müller-Bergström ebenda angibt, bezeugen das Alter der Tradition, die Zusammenschau der rätischen und slovenisch-kroatischen Fassungen aber lässt ihren kulturhistorischen Hintergrund klarer hervortreten (Anm. 5).

Die vorarlbergische Fassung, die Müller-Bergström noch nicht kennen konnte (Anm. 4), bietet kurz und bündig die Geschichte der Teilung der Almen im Groß Fermunt Tal (Anm. 5) durch einen Grenzlauf der Gaschurner im österreichischen Montafon (Vorarlberg) und der Steinsberger im schweizerischen Engadin (Graubünden). Die Abfolge der Motive ist die typische:

1. Übereinkunft, den Streit an einem bestimmten Tag durch einen Grenzlauf zu entscheiden.
2. Den Aufbruch der beiden Läufer soll die Uhr der Vorzeit, der morgendliche Hahnenschrei bestimmen.
3. Die eine Seite läßt ihren Hahn, um den Morgenruf zu beschleunigen, am Vortag hungern.
4. Der Läufer dieser Seite trifft auf den Läufer der Gegenseite tief im Weidegrund der anderen Partei.

Joh. Jos. Dietrich, der Berichterstatter Rich. Beittls (Anm. 6), erklärt auch die gegenseitigen Besitzverhältnisse, die Voraussetzung zur Lokalisation der Sage. Vom abermaligen Lauf des verspäteten Läufers mit dem siegreichen Gegner auf dem Rücken, um etwas Grund zurückzugewinnen, ist hier keine Rede — schon deswegen nicht, weil die Wirtschaftsgrenze zu tief im Gaschurnisch-Vorarlbergischen liegt.

Die bekannteste schweizerische Fassung dieser Sage ist »Der Grenzlauf« der Urner und Glarner auf der Strecke von Altdorf im Kanton Uri über den Klusenpaß gegen Linthtal in Glarus und in entgegengesetzter Richtung, dort eben, wo das Urner Gebiet weit ins Glarnerische hinabreicht (Anm. 7). Aber es ist dies nicht die ursprüngliche, stark literarische Gestalt, die ihr der Schweizer Dichter Joh. Rud. Wyß im Jahre 1815 gegeben hat (Anm. 2), sondern die gekürzte volkstümliche Umgestaltung der Sage von Jakob und Wilhelm Grimm (Anm. 8), die durch Lesebücher und volkstümliche Sagenbücher allgemein bekannt ist und die auch, wenig geändert, in Jos. Müllers Sagen aus Uri I, Nr. 1, Aufnahme gefunden hat.

Die oben angeführte Motioformel (1—4) ist da um zwei weitere Züge vervollständigt, die in der vorarlbergischen Sagenform entfallen sind:

5. Der übervorteilte Glarner erbittet vom siegesfrohen Urner das Zugeständnis, so viel vom verlorenen Weidegrund zurückzugewinnen, als er, den Urner auf dem Rücken tragend, im Lauf bergan zurücklegen kann.
6. Er läuft so bergan, bis er (Jos. Müller: einen Trunk Wasser tuend, Anm. 9) tot zusammenbricht. Dort ist nun die Grenze.

Dieser Opfertod wird bestätigt durch die Flug-Jecklinsche versifizierte Sagenfassung vom »Grenzlauf« eines Liechtensteiners von Balzers aus und eines Graubündners von Maienfeld aus über den Luziensteig einander entgegen (Anm. 10—12). Nur verwandelt hier der zuerst besiegte Maienfelder Held seine Niederlage in einen herrlichen Sieg, indem er den Gegner im Lauf nicht nur den Luziensteig bergan trägt, sondern auch noch auf der anderen, der Liechtensteinischen Seite, bergab und bis nahe an Balzers, wo ihn bei einem Brunnen, der seitdem nach des Helden Braut den Namen Katharinenbrunnen trägt, der Tod ereilt.

Der Gestalt der Braut des todgeweihten siegreichen Läufers begegnen wir auch in den slovenisch-kroatischen Fassungen des Grenzlaufs »Vom Blutstein« (Krvavi kamen).

Diese Sage ist in zwei einander widersprechenden Hauptformen überliefert, einer uskokisch-kroatischen und einer krainerisch-slovenischen (Anm. 14). Beide beziehen sich auf die Weidegründe beiderseits des Kammes der

Gorjanci (des Uskokengebirges), wo zwischen dem Gorjanec-St. Eliasberg (jetzt Trdinov orh, 1181 m) im Hauptkamm und dem Smukladžev orh (St. Nikolausberg, 969 m) auf der Krainer Seite ein rotfleckiger Fels liegt, der Kroadi kamen (Blutstein, 920 m) genannt. Wegen der unklaren Grenzen dieser Weidegründe kam es wiederholt zu Schlägereien zwischen den Uskokon von Zumberak (Sichelburg) und den Untertanen der krainischen Gutsherren am Nordfuß der Gorjanci. Um dem ein Ende zu machen, sollte nun der Verabredung gemäß am Markustag (25. April) des Jahres 1650 ein Grenzlauf über die Gorjanci zwischen Zumberak und einem krainischen Schloß stattfinden.

Nach der kroatischen Fassung bricht der uskokische Läufer früher auf als der krainische — der Hahnenschrei ist allerdings entfallen — mit ihm seine Auserwählte; sie treffen auf den verspäteten krainischen Läufer schon weit talab auf der krainischen Seite. Die krainische »Kommission« aber ist zuerst zur Stelle, führt — ohne auf die uskokische »Kommission« zu warten — den uskokischen Läufer wieder zurück bergan, mit ihm auch den krainischen. Dort werden beide lebendig begraben — das Mädchen springt freiwillig zum Geliebten ins Grab. Auf dem Fels, der aufs Grab gewälzt wird, erscheinen blutige Flecken. Das ist der »Blutige Stein«.

Nach der krainischen, novellistisch zugestutzten Fassung beschließen der Gutsherr von Ostrož-Feistenberg Muretič und der Uskokenkommendant Jurič bei Verabredung des Grenzlaufs (am Markustag 1650) die durch ihn erfolgte Beilegung der Grenzstreitigkeiten mit der Verlobung von Muretičs Sohn Miško und Juričs Tochter Jela zu besiegeln. Es kommt aber anders. Am Grenzlauf beteiligen sich auf jeder Seite drei Läufer, unter den Krainern auch Miško, unter den Uskokon die als Junge verkleidete Jela. Die Volksmenge erwartet sie auf dem Nikolausberg. Zuerst kommen die Krainer und eilen weiter bis zur Begegnung mit den uskokischen Läufern. Da aber verlangt ein alter Uskoke, die krainischen Läufer sollten sich zum Beweis ihrer Ehrlichkeit lebendig begraben lassen. Trotz allen Widerspruchs von seiten Muretičs, Juričs und des Geistlichen dringen die Uskokon mit ihrer Forderung durch. Die krainischen Läufer werden lebendig begraben, Jela springt freiwillig zum Geliebten ins Grab. Der Blutige Stein ist zugleich Markstein und ihr Denkmal.

Die Ähnlichkeit mit der antiken Sage vom Grenzlauf der Karthager und Kyrenäer, wie sie von Sallust berichtet wird (Bellum Jugurthinum c. 29), ist klar ersichtlich; sie ist aber nicht von der Art, daß sie literarisch entstanden sein könnte. Dafür sind die Anklänge an die Schweizer Fassungen zu klar. An einen Zusammenhang der Schweizer Sage mit dem karthagisch-kyrenäischen Grenzlauf hat schon Jakob Grimm gedacht (Anm. 15) — das Menschenopfer illustriert er durch deutsch-slawische Bau- und Grenzmarkopfer (Anm. 16) — aber er hat der Theorie selbständiger Entstehung den Vorzug gegeben (Anm. 17). Die slovenisch-kroatische Fassung läßt durch ihre beiderseitigen Bindungen wohl uralte mündliche Überlieferung wahrscheinlicher erscheinen.

II. Plötzlicher Tod des Marksteinversetzers — der Sennerin von Spullers

Von alters her waren die Grenzen der Völker, Stämme, Gemeinden heilig, in der Vorzeit sogar geheiligt durch Darbringung von Menschenopfern; in höherem Schutz waren auch die Grenzen des Grundbesitzes von Geschlechtern, Sippen, Gemeinden, Dorfschaften, dann auch der einzelnen Höfe. Kein Wunder, daß Grenzrevolver diesen Vorstellungen gemäß nach dem Tode so wenig zur Ruhe kommen können wie Tote, deren Leichen nicht ordnungsmäßig beigesetzt worden sind. Sagen von büßenden Marksteinversetzern sind ja in ganz Mittel- und Westeuropa verbreitet und sind selbst über den Atlantik gewandert. Im worden waren. Sagen von büßenden Marksteinversetzern sind ja in ganz Mittel-alemannischen Rätien handelt es sich dabei meist um Verrückung von Grenzhagen und Grenzpfählen auf Gemeindefeld (Allmenden).

Nach rätischen Überlieferungen müssen auch andere auf den Almen verübte Frevel nach dem Tode gebüßt werden. Hirten, durch deren Schuld ein Herdentier tödlich verunglückte, müssen es nachts immer wieder aus dem Abgrund emporschleppen, dann fallen machen und wieder hinaufschleppen; Sennerinnen, die das Almoieh der Armen schlecht versorgten, müssen das in strengstem Winter an deren gespenstischem Vieh nachholen.

Ein ganz besonderer Fall solcher Buße kommt in der vorarlbergischen Sage aus dem Klostertal »Die Sennerin von Spullers« (Anm. 5) vor und wiederholt sich im »Mejnik-Grenzstein« (1887) von Anton Aškerc, einer »Ballade nach einem Volksmotiv« (Anm. 6). Wie in der vorarlbergischen Sager der Jäger auf einer Pirsch der Sennin begegnet, die in schärfster Winterkälte auf die Alp Spullers eilt, die vernachlässigten Schweine der Armen zu füttern — die der Reichen hat sie schon versorgt — und bei der Rückkehr ins Dorf erfährt, sie sei kurz vorher gestorben, so trifft auch in der Aškercschen Ballade der vom Markt nachts heimkehrende angeheiterte Bauer seinen den versetzten Markstein schleppenden Nachbarn und erhält morgens beim Erwachen die Kunde von dessen plötzlichen Tod. Das Motiv hat Aškerc aus einer Erzählung seines Vaters übernommen.

III. Tote in strengem Winter im Schnee verwahrt

In den Ostalpen von Chur bis zum Mürtal, von Tolmin an der Soča (Isonzo) bis in die Bayrischen Alpen sind Berichte erhalten von Toten, die in strengen Wintern nicht zum Begräbnis auf den Pfarrfriedhof gebracht werden konnten und deshalb sei es im Schnee, sei es auf dem Dachboden oder sonstwo an kühlem Ort aufbewahrt werden mußten, bis ein ordentliches Begräbnis möglich wurde.

Das Aufbewahren des Toten auf dem Dachboden, wo auch Obsttruhnen standen, gab Anlaß zu Schwank Erzählungen vom verwechselten Sarg, das Aufbewahren im Keller — wo ja die Konservierung durch Gefrieren unmöglich ist — zu possenhaften Geschichten von unehrerbietiger Behandlung der Leichen (Mund oder Hand als Lichtspan- oder Leuchterhalter benützt — bei Anm. 2, a). Drei neue Fassungen von drei Typen werden angeführt (bei Anm. 2, a—c).

Schon die Volkserzählung vom verwechselten Sarg, in der der Irrtum gleich am »Begräbnis«-tage entdeckt und rechtzeitig in Ordnung gebracht wird, bildet ein Band zwischen dem rätisch-alemannischen Vorarlberg und Slowenien, da der Erzählung von Bürstegg bei Lech (Anm. 5) drei slowenische Parallelen entsprechen (Anm. 2, c und 4). Eine einstige viel weitere Verbreitung deutet die von der deutschen Nordseeküste stammende fünfte Fassung dieser Art (Anmerkung 6) an.

Ganz auf Rätien und Slowenien beschränkt ist aber der Tatsachenbericht — ob nun aus dem Mittelalter oder aus neuerer Zeit — von der Aufbewahrung der Toten bei winterlicher Unwegsamkeit im Schnee. Wir treffen auf solche Nachrichten aus Arosa im Schanfigg in Churrätien (Anm. 10), vom Totenhügel im Silbertal in Vorarlberg (Anm. 11), nach mündlicher Mitteilung dr. Robert Wildhabers auch an zwei Orten in Deutsch-Tirol, ferner in Slowenien von Rateče beim Ursprung der Wurzenner Save (Anm. 7), von St. Primus am Pohorje (Anm. 8), von Gradišče am Pohorje (Anm. 2, b). Zwei dieser Fassungen werden wörtlich angeführt (Anm. 7 und 10).